

Overpeinzingen bij de verschuivingen binnen het Europese krachtenveld **Hoe robuust is eigenlijk die ‘EURandstad’?**

De op deze site aan Europa gewijde artikelen zijn variaties op het thema EURandstad, de kring van interstedelijke netwerken die samen de stedelijke ruggengraat van het continent zouden vormen. Zijn deze van doorslaggevende betekenis voor de verdere geo-economische en -sociale ontwikkeling van het Europa en hoe dan? En kan een en ander op termijn consequenties voor de verdere bestuurlijke structuur van de EU van het Europa van de natiestraten naar het Europa van de stedelijke netwerken?

‘Europa’ is sinds de Val de Muur in een stroomversnelling gekomen. Allereerst is daar het herstel van de interstedelijke netwerken in Midden- en Oost-Europa waaraan wij in ons vorig kwartaaljournaal uitgebreid aandacht besteedden. Daarnaast is er binnen Duitsland sprake van een al eerder ingezette sterke economische opkomst van de zuidelijke *Länder*. Of en hoe hun ontwikkeling verband houdt met die van het stedelijk landschap van Noord Italië wordt in het volgende kwartaaljournaal behandeld. Een derde cluster van interstedelijke netwerken binnen de kring van de EURandstad vinden we in het noordwesten en bestaat uit de driehoek van Ruhrgebied, Randstad Holland en Vlaamse Ruit, de EU-institutionele vierhoek Brussel-Luxemburg-Frankfurt-Straatsburg, *le Grand Paris* en *Greater London*.

Deze derde noordwestelijke cluster is lange tijd beeldbepalend geweest voor ‘Europa’ en de EU en is dat eigenlijk nog steeds. De vraag is echter of en hoe lang dat nog zal blijven. Die dominante positie dankt de NW-cluster aan de periode van de Koude Oorlog toen de as Bonn-Parijs van doorslaggevend belang was voor het (West-)Europese reilen en zeilen. Die as is na de Val van de Muur oostwaarts verlegd en heeft navenant aan kracht ingeboet. In het zuiden klopt de Zuid-Duitse/[Noord-]Italiaanse cluster van de EURandstad inmiddels steeds nadrukkelijker op de EU-poort - zie de benoemingen van Draghi, Oettinger [vroeger premier van Baden Württemberg] en Mogherini op sleutelposten [respectievelijk ECB en de EU-commissariaten van energie/ nu economie en van buitenlandse zaken]. Naast deze voor de NW-cluster ‘externe’ ontwikkelingen doet zich de vraag voor hoe de onderlinge ‘interne’ noordwestelijke verhoudingen zich verder gaan ontvouwen. Weet de oude *Kohlenpott* van het Ruhrgebied economisch de 21^e eeuw in te groeien? Hoe crisisbestendig zijn de Europese instellingen van de ‘institutionele vierhoek’? Weet *le Grand Paris* voldoende aansluiting bij driehoek Vlaanderen-Holland-

Ruhrgebied te vinden? En - *last but not least* - hoe kan *Greater London* als financieel EU-centrum zijn banden met continent behouden nu de Britse regering zich steeds nauwer aan zijn gordiaanse EU-Brexit-knoop lijkt op te knopen.

De NW-cluster

=De samenhang en de onderdelen

In den beginne was er de EGKS [Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal] , later de EEG [Europese Economische Gemeenschap] van de 'zes': [West] Duitsland, Frankrijk, de drie Beneluxlanden en Italië. Qua verstedelijkingspatroon komt dat goeddeels overeen met onze NW-cluster plus als appendix het stedenlandschap van Noord- en Midden-Italië maar nog zonder *Greater London*. Zo fungeerde de NW-cluster historisch gezien als de kiem van de EURandstad in wording, niet alleen als geo-economische kern, maar ook als EU-institutionele groeidiamant. Die dubbelrol, geopolitiek en geo-economisch, vervult de cluster nog steeds. Zal dat een blijvende rol blijken te zijn?

=[B]RAR: Kohlenpott, vervoerslogistiek en high tech: op zoek naar de goede nieuwe mix

Het Ruhrgebied was de *Kohlenpott* en machinekamer van het nieuwbakken Duitse keizerrijk zoals dat na 1870 onder Pruisische regie gestalte kreeg. Vlak na de Tweede Wereldoorlog waren er met name twee partijen er bij gebaat het Ruhrgebied een eigen weg te laten gaan, los van Pruisen dat inmiddels in Sovjetrussische handen was gekomen. De eerste naoorlogse labourregering van Attlee [het Ruhrgebied lag in de Britse bezettingszone] en de nieuwe Duitse christendemocratie in de persoon van de Keulse *Oberbürgermeister* Adenauer vonden elkaar in de vorming van de deelstaat Nordrhein Westfalen, bestaande uit het Ruhrgebied met een stuk van het om- en achterliggende landelijk gebied. Die *move*, die zich al vóór de vorming van de [West-]Duitse Bondsrepubliek aftekende, vormde de geo-economische basis voor de EGKS en een vruchtbare basis voor een goede economische stofwisseling van het Ruhrgebied met haar belangrijkste zeehavens, Antwerpen en Rotterdam [RAR]. Deze vervoerslogistieke RAR-driehoek vormt een belangrijk economisch bestanddeel van de NW-cluster. Essentieel onderdeel ervan is natuurlijk het Ruhrgebied maar laat dat gebied nu juist door de crisis in de klassieke zware industrie sinds de jaren 80 van de vorige eeuw op zijn retour zijn. Gelukkig heeft zich in het relatief groene hart van de RAR-driehoeksstad een hightech-centrum ontwikkeld: 'Brainport' Eindhoven in Noord Brabant: RAR wordt BRAR. Niet alleen de *Kohlenpott* hapert overigens, maar inmiddels ook de vervoerslogistieke driehoek. Het [Duitse] achterland van vooral de Rotterdamse haven krimpt ook al sinds de jaren 80 gestaag door concurrentie op het spoor en de opkomst van Hamburg na de Val van de Muur. Om dat verlies te kunnen compenseren moeten er nieuw achterland gevonden worden, *le Grand Paris* bijvoorbeeld; aan een nieuwe vaarverbinding wordt gewerkt - de versterking van de netwerken binnen de NW-cluster als ontsnappingsstrategie dus.

=EU-instellingen: Gestage groei met de financiële sector als achilleshiel

Rotterdam, Antwerpen en Ruhrgebied maken deel uit van de grotere stedelijke agglomeraties Randstad Holland, Vlaamse Ruit [Antwerpen-Mechelen-Leuven-Brussel-Gent] en Rhein-Ruhr. De culturele hoofdsteden van die agglomeraties zijn respectievelijk Amsterdam, Brussel en Keulen/Cologne, samen de ABC-driehoeksstad. De B van dit ABC is Brussel . Als 'hoofdstad' van de EU vormt deze stad tegelijk onderdeel van de EU-institutionele vierhoek samen met Luxemburg, Straatsburg en Frankfurt. Met de oprichting van de EGKS in 1951 werden bijbehorende verwante Europese instellingen in Luxemburg en Straatsburg gevestigd. In 1957/58 kwam met de oprichting van EEG en Euratom Brussel op de Europees-institutionele kaart. In Brussel kwam het gros van de

centrale administratieve en bestuurlijke functies terecht waarmee de stad in de loop der decennia kon uitgroeien tot symbool bij uitstek van de bureaucratie 'Europa'. In een recenter verleden completeerde Frankfurt het kwartet als zetel van de Europese Centrale Bank [ECB]. Die laatste monetair-financiële toevoeging aan het institutionele landschap van de vierhoek vormt behalve een versterking mogelijk ook op termijn ook een verzwakking. Niet dat de ECB nu op instorten staat, maar de economie van die steden en stedelijke agglomeraties die de crisis van 2008 ten spijt nog altijd buitenproportioneel leunen op de financiële sector, vaak dankzij dubieuze fiscale constructies, kan wel onder druk komen te staan. Binnen de institutionele vierhoek is natuurlijk Luxemburg met zijn LuxLeaks de zwakke stee. Teloorgang van de Letzeburgse financiële sector heeft niet alleen consequenties voor het groothertogdom zelf, maar ook voor het aanpalende Lotharingen in Frankrijk met zijn toch al kwijnende [staal]industrie [wie zei daar Longwy?]. Op het schaalniveau van de NW-cluster is in financieel-economisch opzicht Nederland de even zieke als fiscaal onbetrouwbare man bij uitstek [denk aan de batterij aan brievenbus-belastingontduikfirma's op de Amsterdamse Zuidas]. Als internationale belastinggrotende van buitenproportioneel formaat kampt Randstad Holland bovendien als gevolg van de overfinancialisering van zijn economie met een enorme vastgoedovercapaciteit van Spaanse afmetingen - daar hebben wij de afgelopen jaren op deze site voortdurend op gewezen.

=le Grand Paris: aansluitingen nog nét niet gemist?

In de twee voorgaande decennia was het ruimtelijk beleid van Frankrijk er op gericht de druk op het *Ile de France* te verminderen en de stimulering van de economische ontwikkeling van steden en streken die in een zeer ruime hoefijzervormige boog om het *Ile de France* liggen ter hand te nemen, van Rennes via Nantes, Bordeaux, Toulouse, Montpellier en Lyon naar Straatsburg. Aan het eind van het vorige decennium is daar een kentering in gekomen, uitmondend in het project *le Grand Paris* tijdens de regeerperiode van Sarkozy, waarbij juist in het kader van die zogeheten mondiale concurrentie tussen mega-wereldsteden weer extra ingezet wordt op de verdere ontwikkeling van Parijs en ommelanden. Hollandse heeft die koers voortgezet en laat dat meespelen in de aanpak van de hervormingsplannen voor de nieuw te fuseren bestuursregio's. Voor het verder uitgroeien van Parijs tot metropool van de 21^e eeuw zijn vooral de verbindingen met andere stedelijke formaties van belang. Met het Noord- Italiaanse stedenlandschap [via een nieuwe snelle spoorverbinding via Lyon en een nieuwe en door milieuactivisten fel omstreden tunnel naar Turijn], met *Greater London* en met de combinatie van Randstad Holland en Vlaamse Ruit. Dat 'Parijs' eindelijk de Lage Landen als stedelijke configuratie van belang werkelijk ziet staan mag in dit verband zeker in de krant. De inzet is hier primair een infrastructurele: een deels nieuwe vaarverbinding van Parijs naar het wereldhavenduo/trio Antwerpen/Gent-Rotterdam, een connectie met een beduidend grotere capaciteit dan de vaarwegen die er nu liggen. Zo staat in Zeeuws Vlaanderen de aanleg van een grotere sluis in het Kanaal van Gent naar Terneuzen op de rol waaraan zowaar ook Nederland meebetaalt. De verbindingen met *Greater London* zijn na de opening van de Kanaaltunnel in de jaren 90 spectaculair geïntensiveerd, niet in de laatste plaats in de vorm van mensen en ideeën. Het is tegenwoordig heel gewoon voor Parijse studenten aan de overkant van het water een deel van hun studie te volgen. Maar qua politieke en maatschappelijke denkbeelden lijken Parijs en Londen steeds verder van elkaar weg te drijven. Dat houdt ongetwijfeld verband met sterk groeiende eurofobie in Albion.

=Brexit: blessing in disguise?

Groot Brittannië ligt nu al voor meer dan driekwart buiten 'Europa'. Het land heeft heel wat uitzonderingsbepalingen op essentiële overeenkomsten in Europees verband bedongen [zoals geen deelname aan 'Schengen' en aan het EU-Stabiliteits- en groeipact]. Het houdt daarenboven hardnekkig vast aan de eigen munteenheid en moet niets van de Euro weten. Mocht het voorgenomen referendum tot uittreding uit de EU leiden, dan ontstaat er geen Noorwegense of Zwitserse situatie, maar is het dus echt: einde lidstaatstatus. De vraag is of deze uittreding een grote aanslag is op het bestaan van de EU en diens NW-cluster. Die in Nederland al te vaak gestelde vraag

kan natuurlijk ook omgedraaid worden. Wat zou het uittreden van Groot Brittannië 'ons' kunnen 'opleveren'? De bezwaren tegen de overfinancialisering van de economie inzake Luxemburg en Randstad Holland gelden in versterkte mate voor *Greater London*. De metropool met zijn *City* zuigt de rest van het land uit. Ongenoegen over de wildgroei van de financiële sector en de teloorgang van de eigen maakindustrie is in het land alom tegenwoordig. Het Schotse onafhankelijkheidsstreven moet ook tegen dat licht gezien worden. Uittreding van Groot Brittannië zou met name 'Holland' een fors zetje kunnen geven de eigen financiële sector tot aanvaardbare proporties terug te brengen.

Het krachtenspel in de cluster-driehoek van de EURandstad

=De samenhang en de onderdelen

Drie clusters van stedelijke netwerken: het Noordwesten waar de kiem van het naoorlogse 'Europa' lag en nog steeds heel sterk het beeld bepaalt van het werelddeel en zijn instellingen, de oostelijke cluster waarvoor na de Val van de Muur het voordeel van de achterstand lijkt ter gelden (maar voor hoe lang nog?) en de zuidelijke stedelijke cluster die tegen alle heersende beeldvorming in de komende decennia economisch en politiek en economisch misschien wel steeds sterker uit de bus zou kunnen komen.

=Het Noordwesten: solide middenpositie als EU-hoofdstad

Kracht en zwakte van dit stedelijk netwerk kwamen in voorgaande paragrafen al uitgebreid aan de orde. We zouden die het beste kunnen samenvatten onder de noemer van de remmende voorsprong die voor deze cluster lijkt te gelden; de cluster lijkt snel ingehaald te kunnen worden door het achtergebleven Oosten en op termijn verder economisch voorbijgestreefd door de zuidelijke cluster. Maar bij die karakterisering van de remmende voorsprong zijn toch ook de nodige kanttekeningen te maken. De institutionele, infrastructurele en sociaal-culturele soliditeit zal ook op lange termijn een sterk punt van het noordwesten blijven. Bovendien lijkt die soliditeit voedingsbodem te bieden waarop de nodige innovatie kan opbloeien. Zaak is dan wel dat men met name in de Lage Landen de verleiding van een overfinancialisering van de economie weet te weerstaan. En bij alle mogelijke demografische en economische wederwaardigheden blijft deze noordwestelijke cluster de grootste samengebalde stedelijke bevolkingsconcentratie van het werelddeel en daarom ook de meest aangewezen locatie als de 'hoofdstad' van 'Europa'.

=Het Oosten: snelle maar fragiele opkomst uit forse achterstand

Deze oostelijke cluster kwam in het hoofdartikel *Im Osten nichts neues?* in het vorige [herfst][nummer van het kwartaaljournaal op deze site [zie onder de knop: Archief] uitgebreid aan de orde. Wat hier vooral de krantenkoppen haalt zijn de forse economische groeipercentages, maar die zijn verraderlijk, want men komt hier in het oosten vanuit een flinke achterstandspositie. De landen die op dit vlak het beste scoren zijn ook de landen die vaak ongebreideld ruimte geven aan durf- en lefkapitaal, zoals met name Polen. De vraag is hier of er hier niet vaak sprake is van economisch strovuur en of de groeiende sociaaleconomische ongelijkheid op termijn de maatschappelijke stabiliteit en cohesie niet zal ondermijnen. Veel zou er daarom voor pleiten om de verdere sociaaleconomische en ruimtelijke inrichting van de stedelijke band die van Erfurt tot Krakow door zuidoost Duitsland, zuidwest Polen en het noorden van Tsjechië loopt niet alleen over te laten aan de as Berlijn-Warschau, maar ook Praag als hoofdstad van het sociaaleconomisch beduidend egalitairdere en evenwichtiger Tsjechië als *Dritte im Bunde* bij het geheel te betrekken.

=Het Zuiden: steeds sterker uit de hoek

In een volgend nummer van het kwartaaljournaal komt in het hoofdartikel deze zuidelijke cluster uitgebreid aan bod. Hier alvast enkele relevante thema's en nadere vragen. Binnen de Bondsrepubliek vormen de zuidelijke *Länder* Hessen, Baden Württemberg en Beieren sinds de jaren

80 economisch de meest succesvolle, met het hoogste BBP per inwoner en de meeste innovatiekracht. Hiermee heeft dit zuidelijke Duitse stedenlandschap oude klassieke industriegebieden als het Ruhrgebied, het trekpaard van weleer, ruimschoots ingehaald. Dit Zuid-Duitse stedelijk netwerk staat niet op zichzelf maar maakt deel uit van een veelgroter stedelijk en industrieel geavanceerd landschap waar ook de steden van Noord Zwitserland en het dichtbevolkte stedelijk gebied in de Po-vlakte deel van uitmaken, het laatste met Lombardije als internationale speerpunt op het gebied van *high tech*. Nader te onderzoeken is hoe de stedelijke en industriële netwerken ten noorden en ten zuiden van de Alpen op elkaar inwerken en of en zo ja welke synergie dat genereert en in de toekomst zou kunnen genereren.